

Nekr
Sch
95

~~210/229~~

Nekr Sch 95

m

PAUL SCHWENKE

Herrn D. Dr. Herm. Escher

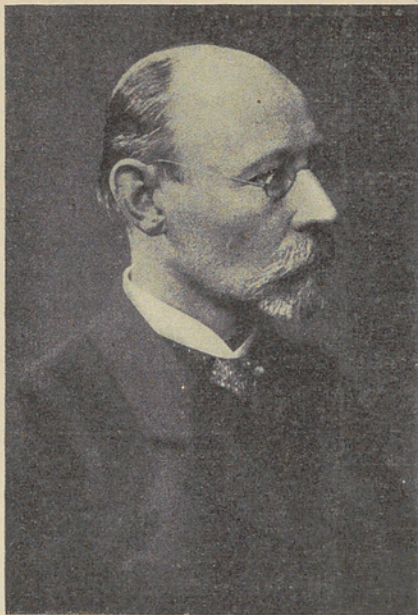
mit freundlichem Gruss

Axel Andersson.

Särtryck ur

Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen

1922.

PAUL SCHWENKE

Andersson, Aksel

DEN 19. SISTLIDNE DECEMBER afled plötsligt af hjärtslag Geh. Regierungsrat Dr. Paul Schwenke, förutvarande Erster Direktor vid det preussiska statsbiblioteket i Berlin. Icke blott den ledande ställning Geh.Rat Schwenke intog inom biblioteksvärlden utan fastmer det nära personliga förhållande, i hvilket flera af våra biblioteksmän stått till honom, och icke minst det kollegialt välvilliga och tillmötesgående emottagande, som ännu flera af oss under våra studieresor i Tyskland af honom fått röna, detta synes mig väl motivera, att äfven i denna nordiska bibliotekstidskrift ett kort »in memoriam» ägnas honom.

Född 1853 i Langendembach i Sachsen-Weimar riktade Schwenke sina universitetsstudier företrädesvis på den klassiska filologien och var länge en flitig arbetare på detta område, där han lämnat talrika och betydande bidrag särskildt till Ciceroforskningen. Men hans lefnadskall förde med tiden hans största intresse och hans vetenskapliga verksamhet alltmer in på andra banor. Och på dessa blef han en af männen i främsta linjen.

År 1875 ingick han såsom Hilfsarbeiter vid universitetsbiblioteket i Greifswald och tjänstgjorde därefter vid universitetsbiblioteket i Kiel, tills

han 1887 förflyttades till Göttingen, där han blef Dziatzkos närmaste man. Det var under en min studievistelse vid biblioteket därstädes, som vårt vänskapsband för lifvet knöts. 1893 utnämndes han till chef för Königsbergbiblioteket, därifrån han, liksom förut hans företrädare där Gerhard, 1899 öfvergick till Königl. Bibliothek i Berlin i egenskap af Direktor för tryckafdelningen. Då Harnack på hösten 1905 blifvit utnämnd till Generaldirektor, erhöll Schwenke snart därefter den för honom inrättade platsen såsom Erster Direktor och intog, såsom välbekant är, en betydelsefull ställning vid detta bibliotek, där mången förmodat att chefsplatsen skulle tillfallit honom. Schwenke själf förklarade emellertid, att han ansåg det skedda valet af Generaldirektor vara det bästa, som kunnat göras, ehuru Harnack ju icke var bibliotekarie af facket. Om Schwenkes insats på denna plats under den tid af 15 år, som han innehade densamma, vittnar bl. a. den förra året — då båda samtidigt afgingo — von Harnack tillägnade festskriften »Fünfzehn Jahre Königliche und Staatsbibliothek»; ty Schwenkes del i den beundransvärda verksamheten inom det nuvarande statsbiblioteket och i dess utveckling under dessa år — hvaraf Schwenke för öfrigt i festskriften lämnat en öfversikt —, Schwenkes del däri var förvisso icke ringa. Den preussiska Gesamtkatalogen hade i honom en inflytelserik befrämjare, liksom han var en af de förnämste förkämparne för den alltsedan Milkaus utmärkta skrift »Centralkataloge und Titeldrucke» (1898) lifligt omdebatterade frågan om utgifvandet af Titeldrucke på kort. För Gesamtkatalogen var han »im Nebenamt» Direktor 1904—1911, med dåvarande Oberbibliothekar Richard Fick såsom byråns föreståndare och arbetets ledare. Hans andel i arbetet för och med bibliotekets nya byggnad var likaledes betydande. Med särskild hänsyn till de ännu återstående inredningsarbetena företog han på ministeriellt uppdrag tillsammans med nybyggnadens ledare Baurat Adams 1912 en studieresa till Förenta Staterna, från hvilken han meddelat sina »Eindrücke» i en lärorik artikelserie i Zentralblatt 1912 och 1913. En beskrifning på den fastställda byggnadsplanen gaf han i Zbl. 1908, på omflyttningen till den nya byggnaden i Zbl. 1909.

Äfven utan hans nämnda ämbetsställning skulle hans sällsynt rika erfarenhet i och kännedom om biblioteksväsendets alla områden, hans arbetsförmåga och hans verksamhetsdrift otvifvelaktigt hafva förlänat honom den framstående plats inom biblioteksvärlden och det inflytande, som sträckte sig vida utöfver Tysklands gränser, äfven till vårt land. Härtill bidrog och i ej ringa mån, att han sedan 1904 var utgifvare af Zentralblatt für Bibliothekswesen, som han på begäran af Hartwig öfvertog efter honom. Det torde knappast finnas något område inom vårt arbetsfält — bibliografiskt, historiskt, tekniskt, organisatoriskt eller bibliotekspolitiskt —, som ej varit föremål för Schwenkes alltid grundliga behandling i eller utanför tidskriften. Allmänt bekant och uppskattad är, bland andra hans arbeten på detta område, hans »Adressbuch der deutschen Bibliotheken», en ny upplaga, om man så vill, af Petzholdts senast 1875 utgifna Adressbuch. Såsom Königs-

bergsbibliotekets Festgabe till universitetet därstädes vid dess 350-års-jubileum 1894 utgaf han, då bibliotekets Direktor, i förening med konsthistorikern professor Konrad v. Lange, det lärda och praktfulla arbetet öfver bibliotekets berömda »Silberbibliothek Herzog Albrechts und seiner Gemahlin Anna Maria».

Schwenkes rika vetenskapliga verksamhet har emellertid afgifvit sina viktigaste resultat inom boktryckarkonstens äldsta historia, på hvilket område han väl efter Dziatzkos död (1903) var den förnämsta auktoriteten. Under sin Königsbergstid kom han in på forskningar i den äldsta preussiska boktryckerihistorien och utgaf 1895 och 1900 två afhandlingar »Zur altpreussischen Buchdruckergeschichte, 1492—1523», 1896 sin Dziatzko tillägnade skrift om Königsbergs förste boktryckare Hans Weinreich samt 1910, tillsammans med Voulliéme, i Königl. Bibliothek's festskrift till Berlin-universitetet »Die Berliner Druckerei des Hans Weiss 1540—47». Men hans käraste och betydelsefullaste forskningar under senare årtionden utgjorde som sagdt hans med minutiös noggrannhet, yttersta ihärdighet, skarp-sinnighet och fulländad metod utförda undersökningar af typer och boktryckarteknik under Gutenbergstiden. Hans första utgifna arbete på detta område var hans »Untersuchungen zur Geschichte des ersten Buchdrucks», Berlinbibliotekets »Festschrift zur Gutenbergfeier» 1900. Denna skarpsinniga jämförande undersökning af den 42- och den 36-radiga bibeln, som — utgående från Dziatzkos 1890 utgifna epokgörande skrift »Gutenbergs früheste Druckerpraxis» — ytterligare fastställde de båda biblarnas förhållande till hvarandra och den 42-radigas prioritet såsom ett verk af Gutenberg, följdes sedan af en rad andra, bl. a. flera viktiga recensioner i Zentralblatt och annorstädes. Ur dessa »Untersuchungen» framgingo äfven viktiga resultat rörande det 30-radiga aflatsbrevet 1454 och 1455, som påvisades vara tryckt i samma tryckeri som den 42-radiga bibeln, d. v. s. af Gutenberg, och Catholicon 1460, som Schwenke fränkände Gutenberg. »Die Türkenbulle Pabst Calixtus III. Ein deutscher Druck von 1456 in der ersten Gutenbergtype, in Nachbildung herausgegeben und untersucht» utgaf han såsom festskrift till Harnacks 60-års-dag, 1911. Publikationen är åtföljd af en »geschichtlich-sprachliche Abhandlung» af Herm. Degering. De dittills knappast från boktryckerihistorisk synpunkt undersökta men mycket gifvande Donatus-trycken utgjorde på detta område jämte bibeltrycken hans särskilda specialitet. I »Die Donat- und Kalendertype» (1903) utgaf han Donatustexten efter de äldsta upplagorna med faksimilen. I ett tiotal »Donatstudien» m. m. i Zentralblatt samt i andra uppsatser har han undersökt och typografiskt bestämt många nyuppspårade fynd inom denna en gång så rika och dock numera så sällsynta litteratur. Den 42-radiga bibeln har Schwenke som bekant utgifvit i reproduktion. För utgifvandet af det efterlängtrade 3. bandet, som skall innehålla de andra och de af honom uppspårade tredje trycken till bibeln och Tabula rubricarum samt resultaten af hans egna ingående undersökningar, kom kriget med dess ekonomiska svårigheter hindrande

emellan; men lyckligtvis var arbetet vid hans frånfalle så nära slutförddt, att det lär kunna utgifvas. Han skref en vecka före sin död, att det var nära färdigt; före avslutningen måste han dock studera Zedlers just utkomna arbete »Von Coster zu Gutenberg».

På nyåret ämnade han ta itu med ett annat af de arbeten, som mest intresserat honom, nämligen den från hans öfriga forskningsområden ej fjärran liggande tyska bokbinderihistorien, till hvilken han under årtionden gjort högst betydande samlingar och förarbeten, särskildt i afbildningar af bokband och stämplor. Redan 1898 utgaf han ett i bibliotekssektionen af den 44. Philologen-Versammlung i Dresden hållet föredrag »Zur Erforschung der deutschen Bucheinbände des 15. und 16. Jahrhunderts», och sedermera har han lämnat ett antal hithörande bidrag. I sina ofvannämnda »Untersuchungen» 1900 utlofvar han ett arbete om 1400-talets tyska bokband, hvilket han tyvärr icke kom att få utföra. Det vore mycket att beklaga, om hans samlingar icke skulle finna sin därtill skickade bearbetare.

De uppdrag, i hvilka hans förmåga togs i anspråk, voro ej få. Så var han den förste ordföranden i den år 1900 stiftade Verein deutscher Bibliothekare (dock sedan Dziatzko undanbedt sig valet), hvilken plats han lämnade 1908, då han ansåg, att föreningens ledning borde öfvergå från Berlin till München. Under hans ledning grundlades och utgafs 1902—1908 föreningens »Jahrbuch». Han var sedan 1899 ledamot af den preussiska Kommission für die bibliothekarische Fachprüfung och sedan dess tillkomst, 1907, af preussiska Beirat für Bibliotheksangelegenheiten. Bland andra bevis på uppskattning, som kommo honom till del, må i första rummet nämnas den lika gedigna som ståtliga festskriften »Beiträge zum Bibliotheks- und Buchwesen», som tillägnades honom på hans 60-års-dag, den 20. mars 1913. En förteckning på hvad han dittills publicerat ingår i festskriften; förteckningen upptar 179 nummer, däraf likväl ett större antal mindre meddelanden. Han var bl. a. medlem af Gutenbergsällskapets Ehren-Ausschuss och hedersledamot i den schweiziska bibliotekarieföreningen.

Schwenke fick ej så särdeles länge njuta af sin »Ruhestand», åt hvilken han gladt sig för att kunna få helt ägna sig åt sina forskningar. Med honom bortgick en arbetets man som få, helt uppgående i sitt kall, och en man hvilkens hela verksamhet präglades af en djup grundlighet. Med honom bortgick äfven en trofast vän och för alla våra i Tyskland studerande biblioteksmän en inflytelserik, alltid till studiernas befrämjande beredvillig och personligen vänlig ämbetsbroder. Ett erkännande häraf var hans utnämning till kommandör af Nordstjärneordens 2. klass. De af oss, som haft lyckan att komma till hans hem, minnas med tacksamhet den värme, som där strömmade främlingen — ingalunda minst oss svenskar — till mötes från honom själf, från hans maka och från hans barn.

Den 19. februari hölls på föranstaltande af Verein Berliner Bibliothekare en minnesfest öfver honom i statsbiblioteket, vid hvilken bl. a. v. Harnack och Milkau talade.

Bestörtningen öfver hans plötsliga hädankallande var säkert allmän äfven bland våra biblioteksmän; hans minne skall länge lefva ibland oss kärt och aktadt.

Aksel Andersson.